

Workshop Dynke van der Wijk en Evelyne Vos:

“Onderwijs als ontwikkelingswerk: over thematisch werken, actualiseren en vormingsdoelen”

Het CE lijkt in hoge mate bepalend voor de inrichting van ons onderwijs. Dat heeft ertoe geleid dat de wenselijke en breed gedragen en beleden vormingsdoelen van ons vak geregeld uit het oog verloren zijn. Hoe kunnen we die in ons onderwijs dat vooraf gaat aan het CE realiseren? In onze workshop verkennen we de mogelijkheid om via thematisch werken én actualisatie recht te doen aan het Bildungs-aspect van onze vakken. Eigen thematisch materiaal zullen we uiteraard met u delen. We ruimen tijd in voor een discussie over de mate waarin ons onderwijs bepaald wordt door het CE.

Tekst bij PowerPoint: Onderwijs als ontwikkelingswerk.

Het realiseren van de vormingsdoelen, ook wel functionele doelen, van onze vakken staat in deze workshop centraal. Dia 3 vat de essentie van de inhoud van onze workshop goed samen: er bestaat een spanningsveld tussen de focus enerzijds op de materiële doelen van ons vak (het “wat”) en de functionele anderzijds (het “waarom”). Algemeen vormende doelstellingen zijn in de praktijk niet zonder meer bruikbaar: het gaat hier immers niet om geformuleerde verwachtingen omtrent het resultaat van een onderwijsleerproces, maar om uitspraken die de vormende mogelijkheden van een vakgebied aangeven. Zij richten zich op de **functie** die het vak kan vervullen binnen de **algemene vorming** van het onderwijs: ze worden dan ook wel de **functionele** doelen genoemd om ze te onderscheiden van de **materiële** doelen: dat zijn de specifieke vaardigheden en bepaalde vormen van kennis die zich ondubbelzinnig laten beschrijven. **Functionele** doelen richten zich op de **fundamentele ervaringen** die het onderwijs de leerling kan geven. Het zijn de ervaringen die de leerling zich later als volwassene herinnert als voor de eigen ontwikkeling belangrijke inzichten, waar **hij/zij iets aan heeft gehad**. Nu zijn functionele doelstellingen globaal, **abstract** en je kunt er alle kanten mee uit. Je kunt ze niet realiseren zonder **concrete** kennis en vaardigheden. Deze functioneren in het perspectief van de beoogde vorming en zijn daaraan voorwaardelijk en ondergeschikt. Voor de leerling is het algemene vormingsdoel meestal niet duidelijk. Het is aan de docent om de relatie tussen het concrete doel en het hogere, abstracte vormingsdoel, duidelijk te maken en vanuit een voortdurende gerichtheid op die functionele doelen te onderwijzen. Voorbeeld: een doel als “kritische zin en standpuntbepaling aanmoedigen door confrontatie van heden met verleden” zal menigeen van ons onderschrijven, en het vertalen, lezen en interpreteren van een klassieke tekst zal in het perspectief van deze doelstelling kunnen plaatsvinden. De relatie zal voor de leerling echter niet zonder meer duidelijk zijn en het is de taak van de docent om die relatie te expliciteren.

De bedoeling van onze workshop is om u een handreiking te geven voor het realiseren van de vormende waarde van ons vak. Wij denken dat “actualisatie” en “thematisch werken” daartoe belangrijke kernbegrippen zijn. Dat we er gemiddeld genomen in onze les- en toetspraktijk om allerlei redenen onvoldoende in slagen om die vormende doelen te realiseren is, zoals we u zullen laten zien, sinds geruime tijd onderwerp van discussie. Daarnaast willen we graag met u van gedachten wisselen over het fenomeen “teaching to the test” en de invloed die uitgaat van het CE op uw eigen les- en toetspraktijk.

Problematiek is breder dan ons vak

We starten met de “problematiek” in het algemeen en zoomen dan in op ons vak. De titel van onze workshop “Onderwijs als Ontwikkelingswerk” ontlene we aan de Belgische emeritus hoogleraar Roger Standaert. We woonden beiden in maart jl. een masterclass van hem bij. In zijn boek *De Becijferde school* schrijft hij over de **cultuur van het meten** die in onze steeds technocratischer wordende samenlevingen een **cultus** dreigt te worden. Hij stelt indringende vragen over omgaan met cijfers en indicatoren en stelt o.a. dat een meetcultuur met sterke focus op toetsing leidt tot steeds instrumenteler wordend onderwijs.

Toetsen worden de basis voor onderwijs in plaats van de doelstellingen. Wat niet hoeft dat ga je ook niet doen.

Standaert noemde dit fenomeen tijdens die masterclass ook wel “karaokegedrag”: standaardisering en uniformisering via meetbare output leidt tot karaokegedrag in het onderwijs dat eraan voorafgaat: we gaan zingen zoals het examen zingt. En dat leidt onherroepelijk tot verschraling.

(Overigens: ik was aanwezig bij een ronde-tafel-gesprek over dit onderwerp met een aantal schoolbestuurders/directeuren en een inspecteur: ook bij de inspectie raakt men zicht bewust van de soms negatieve gevolgen van de meetcultuur; de eis dat het verschil SE--CE niet groter mag zijn dan 0,5 is nu deels losgelaten.)

Iemand anders die deze geluiden laat horen is onderwijspedagoog en hoogleraar filosofie **Gert Biesta**. In zijn boek *Goed onderwijs en de cultuur van het meten* wijst hij erop dat de performativiteitscultuur (de cultuur waarin het middel doel op zichzelf wordt, zodat kwaliteitsindicatoren worden verward met kwaliteit als zodanig) heeft geleid tot een opvatting over meten waarin *normatieve validiteit* (meten we wat we waardevol vinden) wordt vervangen door *technische validiteit* (meten we wat we gemakkelijk kunnen meten). *Waarderen we wat we meten of meten we wat we waarderen*, zo luidt zijn prikkelende vraag. Misschien zouden we over deze stelling met ons allen eens een dag moeten praten.

In het verlengde van Standaert en Biesta noem ik nog het boek van Wilna Meijer, *Onderwijs, weer weten waarom*, en dat van Dolf van den Berg, *Herstel van de pedagogische dimensie*.

(en als **Loesje** ook de meetcultuur aan de orde stelt dan weten we dat er iets aan gedaan moet worden)

Maar misschien hebben we het tij nu weer mee: over het lastige begrip “Bildung” wordt veel gesproken en geschreven. Er is weer volop aandacht voor vorming.

Situatie bij ons vak

Deze zojuist geschetste ontwikkeling, “teaching to the test”, het “karaokegedrag”, het in de praktijk uit het zicht verdwijnen van de vormende doelstellingen doet zich ook bij onze vakken voor. Bij herhaling is er geschreven over het feit dat wij onze “Bildungsoopdracht” te weinig realiseren. Een citaat uit het Geheim van de Blauwe Broer, het rapport van de Ministeriële Verkenningcommissie:

De vele onderwijsontwikkelingen (.....) hebben ertoe geleid dat de wenselijke en breed gedragen doelstellingen geregeld uit het ook verloren zijn: algemeen wordt erkend dat de les-en toetspraktijk zicht richt op slechts een beperkt deel van de doelstellingen.

Overigens is dit niet nieuw: Pim Verhoeven constateerde al in 1997 in zijn dissertatie *Tekstbegrip in het onderwijs Klassieke Talen. Onderzoek naar schoolonderzoeken*, een discrepantie tussen tekstbegrip dat in wenselijke doelstellingen wordt beoogd en het tekstbegrip dat docenten in schoolonderzoeken toetsen.

Daarna komen de geluiden terug in veldraadplegingen (SLO, 2005-2006), in het vakdossier (SLO 2007) en in een namens de VCN aangevraagde veldaanvraag bij de SLO over deze problematiek (2007/8). Het rapport van de ministeriële verkenningcommissie vat deze geschiedenis nog eens samen. Daarnaast zijn er de ingezonden brieven in het VCN-bulletin.

We hebben enkele uitspraken bijeengezet.

Constante in deze grove schets: we omarmen onze vormende doelstellingen enerzijds maar slagen er anderzijds onvoldoende in om deze doelstellingen, die het bestaansrecht vormen van onze vakken en die motiverend zijn voor leerlingen, te realiseren. We richten ons in ons onderwijs op het CE – daar worden de leerlingen, wij, de school nu eenmaal op afgerekend- terwijl daar nu juist ook regelmatig klachten over zijn. Collega Jan van den Boom drukte dat in een noodkreet aan het veld in het VCN bulletin najaar 2008 kernachtig uit: *Ik hoop met deze voorbeelden - hij analyseert CE-vragen - duidelijk te hebben gemaakt waarom ik vind dat het CE de ziel van ons vak kapot maakt.*

Anno 2015 lijkt de situatie nog niet veel veranderd.

Hoe brengen we de realisatie van vormingsdoelen dichterbij? Actualisatie en thematisch werken

Hoe kunnen we nu *onderwijs als ontwikkelingswerk* gestalte geven en in ons onderwijs dat aan het examen voorafgaat wél recht doen aan de *vormende doelstellingen*?

We kiezen “**Actualisatie** en “**thematisch werken**” als inhoudelijke aandachtspunten. Waarom? Omdat actualisatie een belangrijk middel is om te komen tot Bildung en de vormingsdoelen dichterbij kan brengen.

Met actualiseren bedoelen we “het naar de leerling brengen van een tekst”. Het is een vorm van *betekenisvol* leren waarbij het gaat om het leggen van verbanden tussen discussies in de oudheid en belangrijke contemporaine debatten en dilemma’s over bijv. menselijke waarden en normen.

Cor Geljon zegt hierover in *Literatuur en leerling*:

Met actualisering wordt bedoeld het naar de leerling brengen van een tekst. Men gaat ervan uit dat historische teksten thema's bevatten die ook voor het heden nog reëel en actueel zijn, zoals liefde, dood en oorlog. ....Bij voorkeur wordt de thematiek dichterbij gebracht door een rechtstreekse vergelijking met het leven hier en nu.

Dit leggen van een verbinding tussen de oude wereld en de onze is geen apart vakonderdeel; het is een gerichtheid van de docent en zou immanent in ons onderwijs aanwezig moeten zijn. Hoe realiseer je nu die actualisatie?

Werken vanuit een **thematische invalshoek/benadering** biedt o.i. in dit verband veel houvast en leidt, zo is onze ervaring, haast "vanzelf" tot actualisatie.

Je zou daarbij op twee manieren kunnen werken:

1. Je bedenkt een thema en zoekt er teksten en cultuur-historisch materiaal bij of
2. Je probeert een thema te destilleren uit een tekst.

We nemen een eenvoudig voorbeeld:

Stel, u geeft enkele lessen bouwkunst en behandelt Griekse en /of Romeinse architectuur. Vermoedelijk laat u een afbeelding van het Parthenon zien, of het Pantheon of....

Een suggestie voor een heel andere start tonen we hier: u ziet moderne woonhuizen met bijzondere gevels. (Kunstveld, Lent, bij Nijmegen). Leerlingen *vinden* hier onmiddellijk iets van. Naar aanleiding van de reacties van de leerlingen kunt u ongetwijfeld al snel met hen spreken over de begrippen "Schoonheid" en "objectiviteit" en "subjectiviteit". U kunt hen de vraag voorleggen of ze wellicht gebouwen kennen die al oud zijn en/maar nog steeds "mooi" worden gevonden. En zo ja, hoe dat dan komt. De volgende dia toont het gebouw van de Gasunie in Groningen. De architecten van dit gebouw, Ton Alberts en Max van Huut, hebben ooit in een interview laten weten dat zij de gulden snede van Vitruvius hebben verwerkt. U zou vanuit de vraag "Wat is mooi/ esthetisch?" uw lessen bouwkunst kunnen inrichten, aan smaakontwikkeling kunnen doen en de leerlingen laten ontdekken dat de klassieke vormtaal tot aan de Jugendstil dominant is. De leerlingen kijken en leren dan met een bepaalde gerichtheid die ons inziens tot een beschouwende/ vormende manier van leren leidt. (sommige delen van Vitruvius' *De Architectura* laten zich prima lezen in vertaling; verder wil ik hier het boek van Christian Weijts "Euforie" onder uw aandacht brengen, waar de hoofdpersoon, de architect Johannes Vermeer, Vitruvius regelmatig aanhaalt in lezingen die hij geeft. De uitspraken van Vitruvius die, modern geformuleerd "gesjoemel met aanbestedingen" abject vindt, laten zich goed naast de roman leggen en geven de docent de mogelijkheid leerlingen hierover te laten reflecteren en een standpunt in te nemen.

In uw lessenreeks bouwkunst kunt u ook de idealen van De Stijl en Plato behandelen.

Een lessenreeks bouwkunst kan dus ook goed beginnen met het Rietveld-Schröderhuis in Utrecht.

Bij teksten kunt u i.p.v. voor een auteursgerichte benadering kiezen voor een themagerichte benadering en daarbij vanuit het heden vertrekken. De lli beginnen dan met een andere gerichtheid te lezen – een gerichtheid die gaandeweg het lezen wel "onderhouden" zal moeten worden uiteraard.

We hebben in de PowerPoint een stappenplan opgenomen voor thematisch werken en actualisatie, maar, zoals Marijne de Ferrante en Chrisbert van Mourik in hun artikel in *Lampas* 48 (2015) 3 over hetzelfde onderwerp schrijven: (...) *in werkelijkheid zal dit proces veel associatiever verlopen.*

Evelyne Vos zal haar zoektocht beschrijven die tot de module "Schoonheid" leidde. Lesmateriaal rondom het thema "Utopie" is te downloaden via de SLO. De link treft u aan in de syllabus die hoort bij deze workshop.

(Presentatie Evelyne: Over Schoonheid: 20 minuten)

We gaan nu over naar het "work" gedeelte. We hebben 22 opdrachten voor u gemaakt. In groepen van 3 of 4 gaat u aan de slag met een opdracht die behoort bij een van de volgende teksten/afbeeldingen: wat ons betreft maakt u zelf een keuze.

We beogen met deze opdracht u te laten brainstormen aan de hand van een tekst of een afbeelding over een mogelijk thematische invalshoek. In veel gevallen laten we u vertrekken vanuit het heden en hopen dat u aan de hand van een moderne tekst een associatieve zoektocht van 20 minuten start om verleden en heden aan elkaar te verbinden.

Voor vragen over de inhoud, teksten etc: b.h.van.der.wijk@rug.nl

Er is nog een beperkt aantal van de bij deze workshop horende syllabi over.

Als u een exemplaar per post wilt ontvangen kunt u dat per mail kenbaar maken, onder vermelding van uw adres.

Beknopte Literatuurlijst.

Bekker, R. 2012. *Handleiding schoolexamen Klassieke Talen VWO*, Enschede.

Biesta, G. 2012. *Goed onderwijs en de cultuur van het meten*, Den Haag.

Geljon, C. 1992. *Literatuur en leerling*, Bussum.

Goris, M. en F. Tielens. 2006. *Vakdossier 2005-2006. Veldadvisering*, Enschede

Goris, M. 2007. *Vakdossiers 2007*, Enschede

Meijer, W.A.J. 2013. *Onderwijs weer weten waarom*, Amsterdam.

Kroon, C.H.M. en I.Sluis. 2010. *Het geheim van de blauwe broer. Eindrapport van de Verkenningscommissie Klassieke Talen*, Leiden/Enschede.

Standaert, R. 2014. *De becijferde school. Meetcultus en meetcultuur*. Leuven/Den Haag.

Verbrugge, F.J.P. en P. Verhoeven. 1981. "Thematisch lezen? Thematisch lezen!", *Lampas* 14, 287-310.

Verhoeven, P. 1976. "Doelstellingen", *Lampas* 9, 338-352.

Verhoeven, P. 1997. *Tekstbegrip in het onderwijs Klassieke Talen, diss.* Leiden.